

УДК 371.3+811.111

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/24.176771>

**Лєся ВІКТОРОВА,**

*orcid.org/0000-0002-4072-974X*

*доктор педагогічних наук,  
завідувач кафедри соціальної роботи  
та інформаційних технологій в освіті  
Національного університету біоресурсів  
і природокористування України  
(Київ, Україна), viktorova17@ukr.net*

**Наталія БІЛОУС,**

*orcid.org/0000-0003-1038-4629*

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри  
іноземної філології і перекладу  
Національного університету біоресурсів  
і природокористування України  
(Київ, Україна), bilounat@gmail.com*

**Олена КОРОТУН,**

*orcid.org/0000-0001-9600-1849*

*кандидат педагогічних наук, доцент,  
доцент кафедри сучасних європейських мов  
Київського національного торговельно-економічного університету  
(Київ, Україна), olena\_korotun@ukr.net*

## **НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У КОНТЕКСТІ ОСВІТИ ВПРОДОВЖ ЖИТТЯ: ФОРМУВАННЯ НОВИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ДОРОСЛИХ**

*У статті висвітлено розуміння ціннісних основ соціальної, професійної та групової динаміки дорослої людини, яка суттєво визначає їхню активну позицію в суспільному житті. Порушено проблему здобуття дорослими нових життєвих смислів і особистісного цілепокладання шляхом формування ціннісних об'єктів і нових поведінкових моделей, створення і підтримання взаємодії в комунікативно-культурному середовищі. На основі цього розглянуто специфіку навчання іноземної мови дорослих, зміст якого зорієнтований на формування нових ціннісних орієнтацій дорослих.*

***Ключові слова:** освіта дорослих, цінності дорослих, ціннісні орієнтації, адаптація, навчання іноземної мови дорослих, соціальний захист.*

**Lesya VIKTOROVA,**

*orcid.org/0000-0002-4072-974X*

*Doctor of Pedagogical Science, Professor,  
Head of Department of Social Work and  
Information Technology in Education  
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine  
(Kyiv, Ukraine), viktorova17@ukr.net*

**Nataliia BILOUS,**

*orcid.org/0000-0003-1038-4629*

*Candidate of Philology,  
Docent of Department of Foreign Philology and Translation  
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine  
(Kyiv, Ukraine), bilounat@gmail.com*

**Olena KOROTUN,**

*orcid.org/0000-0001-9600-1849*

*Candidate of Pedagogical Science, Docent,*

*Associate Professor of the Department of Modern European Languages*

*Kyiv National University of Trade and Economics*

*(Kyiv, Ukraine), olena\_korotun@ukr.net*

## **LANGUAGE LEARNING IN THE CONTEXT OF LIFELONG LEARNING: FORMULATING NEW VALUES FOR ADULTS**

*The article highlights the understanding of the value bases of social, professional and group dynamics of an adult, which largely determines their active position in public life. It was found out that modern social changes bring to the fore new values in the field of adult education, among which the involvement of participants in the educational process to the world and national culture, development of moral and ethical qualities of man becomes important.*

*The problem of obtaining new vital meanings and personal goal-setting by adults through the formation of valuable objects and new behavioral models, creation and maintenance of interaction in the communicative-cultural environment was violated.*

*It has been proved that the problem of excluding an elderly person from active social life is related to the limitation of his or her social space and social activity. On the basis of this, we consider the specifics of adult language learning, the content of which is oriented towards the formation of new value orientations of adults. The article presents the results of foreign language teaching for adults. A separate direction was implemented English language courses for adults at the University of the third age. The vast majority of adults chose English language courses to communicate with other people. It is proved that the purposeful use of the instrumental resource of social and pedagogical technologies will allow to satisfy the needs of adults in cognition, communication and self-realization.*

*Analysis of the results of the experimental work showed that the real social practice shows the implementation of such types of social activity of older people as training at the "University of the third age", learning foreign languages in different courses, mastering new skills, participation in social projects, etc. It is pointed out that for the successful formation of new value orientations of the adult population it is necessary to create public organizations for them, the activities of charitable organizations, universities of "third age", foreign language courses.*

**Key words:** *adult education, adult values, value orientations, adaptation, adult adult learning, social protection.*

**Постановка проблеми.** Сучасні соціальні зміни висувають на перший план нові цінності у сфері освіти дорослих, серед яких важливого значення набуває залучення учасників освітнього процесу до світової та національної культури, розвитку морально-етичних якостей людини.

Метою освіти дорослої людини є інтеріоризація цінностей, універсальних та гуманістичних за змістом, позитивних за спрямованістю. Інваріантною системою цінностей є загальнолюдські, що безперервно доповнюються, збагачуються, урізноманітнюються залежно від етнічної чи релігійної незалежності (Кучина).

Саме ціннісні орієнтації визначають духовний стрижень особистості, виражають її ставлення до світу і до самої себе, впливають на спрямованість і зміст соціальної активності, наповнюють життя змістом, є системоутвірним елементом світогляду. За домінуючими у суспільстві цінностями можна визначити рівень культурного розвитку суспільства, ступінь його цивілізованості, інтересів, що превалюють у суспільстві (Леонтьев, 2001: 59).

Тому на сучасному етапі зростання кількості дорослого населення в Україні гостро постає питання про відповідальність суспільства за формування цінностей дорослих людей, створення

умов формування та сформованості необхідних комунікативних якостей у процесі глобалізації.

Аналіз досліджень. Проблемаами навчання упродовж всього життя займалися досить багато науковців, серед яких такі зарубіжні вчені, як Д. Аспін, В. Дакворс, М. Лейсестер, П. Скейлс, Дж. Таммонс, Дж. Фільд та ін., які працювали над філософським та педагогічним аспектами з цього питання. Висвітлення актуальних питань щодо навчання дорослої людини можна знайти в дослідженнях таких вітчизняних вчених, як Л. Айзікова, С. Гончаренко, В. Кремень, Л. Корчагіна, Н. Ничкало, В. Олійник, М. Степко, О. Сухомлинська, І. Швець тощо.

Проблема навчання іноземних мов дорослих на цей момент є дуже актуальною, але водночас малодослідженою. Так, дане питання частково висвітлено у працях Н. Гальскова, Т. Григор'єва, Г. Китайгородської, В. Сафонова та ін.

Вивчення ціннісних основ соціального захисту дорослої людини як предмета соціально-педагогічного дослідження видається надзвичайно актуальним. Багато досліджень стосується проблеми формування системи цінностей саме в студентів та учнів старшої школи в контексті вивчення іноземної мови, історії й суспільствознавства: це

праці таких вчених, як Г. Васківська, І. Зимня, С. Косянчук, О. Пометун, В. Редько тощо. Проте залишається не вирішеною проблема в аспекті сучасних підходів до навчання іноземної мови дорослих, зорієнтованість його змісту на нові ціннісні орієнтації.

**Метою статті** є характеристика сучасних тенденцій розвитку освіти дорослих в Україні в контексті вивчення іноземної мови, визначення ціннісних орієнтацій дорослої людини у світлі сучасного суспільства.

**Виклад основного матеріалу.** Зміна вікового складу населення ставить перед суспільством і педагогічною наукою коло питань соціально-педагогічного характеру, зокрема дослідження ціннісного підґрунтя соціального захисту дорослої людини, оскільки без знання пріоритетних основ соціального розвитку неможливо зрозуміти місце в суспільстві цієї великої групи громадян, особливості їхніх соціальних ролей у сім'ї та суспільстві. Не менш важливим є розуміння ціннісних основ соціальної, професійної та групової динаміки дорослої людини, яка суттєво визначає їх активну позицію в суспільному житті. Крім того, знання ціннісних основ соціального розвитку особистості дає змогу визначити особливості процесу соціалізації в старшому віці.

До сучасних проблем соціальної роботи нині зараховують, зокрема, соціальну ексклюзію дорослих, що має особливе значення в ситуації значного збільшення частки старших людей у структурі українського суспільства. Так, в Україні зростає загальна питома вага пенсіонерів. Ще в 1959 р. українців старше 60 років було лише 11%, в 2001 р. – 21%, а у 2036 р., за оцінками Інституту демографічних досліджень, буде 28%. Пенсіонерів стає більше, а молодих людей – менше. Такими темпами вже у 2032 р. українців віком від 20 до 60 років буде менше, ніж українців старше 60 років (Скільки пенсіонерів: сайт). Проблема виключення індивіда похилого віку з активного соціального життя пов'язана з обмеженням його соціального простору і масштабів соціальної діяльності. Наслідком є позбавлення українського суспільства від соціально-активних і професійних членів та фактична відмова дорослій людині в реалізації свого потенціалу.

Проблема подолання соціальної ексклюзії загострюється для суспільств транзитивного характеру, наприклад українського, оскільки прагнення долучення до цінностей європейських розвинених країн суперечить тенденції деградації української економіки. Психологічне сприйняття старості, як правило, поєднується зі значним

зниженням рівня добробуту та вагомою соціальною депривацією соціальної групи літніх людей. Однак, на думку О. Г. Піонтківської, неправильно сприймати літніх людей як тих, хто пасивно чекає кінця життя та не має значущої ролі в суспільстві. Цей період може бути повноцінним етапом розвитку особистості, часом продовження її соціальної активності (Піонтківська, 2016). Основним чинником, що провокує формування та підтримання соціальної ексклюзії літніх людей, є проблема зайнятості: суспільство здебільшого не бачить змоги використовувати досвід фахівців, який накопичується з віком. В Україні з 12 млн пенсіонерів продовжують працювати лише 2,3 млн осіб (В Україні: сайт).

Останнім часом у зв'язку з омолодженням психологічного віку в розвинених країнах звертають на цю проблему особливу увагу, оскільки кожному індивіду далеко не байдуже, чи залишиться він у руслі активного життя, чи зможе він реалізувати свій особистісний потенціал у соціальній діяльності.

В умовах українського кризового деіндустріалізованого суспільства, яке загалом характеризується численними змінами ціннісно-нормативної системи, фактичним демонтажем підвалин соціальної держави під виглядом проведення реформ, відбувається відторгнення дорослих людей від активного соціального життя. Вирішення їхніх проблем зводиться переважно до вкрай незначного підвищення одержуваних від держави пенсій, явно недостатніх для підтримки навіть біологічного життя індивіда, водночас запобігання проявам різної соціальної депривації взагалі залишаються без уваги. На нашу думку, маємо вочевидь явне нехтування забезпеченням навіть базових, за теорією А. Маслоу, потреб людини, що, своєю чергою, наводить на думку про неможливість сучасної української влади забезпечувати потреби більш високого порядку: безпеки, поваги, самовираження.

На соціально-культурному рівні втрата соціальної потрібності покоління старших людей охопила всі верстви суспільства, незалежно від того, до якої суспільної страти не належала б літня людина. Пенсіонер отримує статус «соціального баласту», інтереси якого починають ігноруватися на суспільно-державному рівні. Отже, за дослідженнями О. Г. Піонтківської, порівняно високо у системі термінальних цінностей людей похилого віку стоять здоров'я та матеріальне благополуччя, із тим зауваженням, що ці цінності важливі власне для біологічного життя («виживання»). На думку досліджуваних, смислу, цінності та «барв» життю

надає саме змога самореалізації, розвитку, допомоги іншим. На останньому місці серед термінальних цінностей у людей похилого віку стоять розваги (присмний, необтяжливий плин часу, відсутність обов'язків). Своєю чергою, серед інструментальних цінностей людей похилого віку, що займаються суспільно-активною діяльністю, дослідниця виділяє: відповідальність (почуття обов'язку, уміння дотримувати слова), акуратність (охайність, уміння тримати в порядку речі, порядок у справах), вихованість (гарні манери), життєрадісність (почуття гумору), чесність (правдивість, щирість) терпимість (до поглядів і думок інших), уміння прощати іншим їхні помилки, чуйність (дбайливість). Витісненими на останнє місце у шкалі інструментальних цінностей виявились високі запити (високі вимоги до життя і високі домагання) (Піонтківська: сайт).

Проблеми депривації дорослих людей проявляються в різноманітних психічних ускладненнях (емоційних, когнітивних, ідентифікаційних), тобто відбувається переоцінка колишніх цінностей і сенсів життя, що значно погіршує психічний стан. Відомий вчений Д. А. Леонтьєв розглядає цінності в єдності трьох поєднаних форм свого реального існування – суспільні ідеали, предметно втілені цінності і особистісні цінності (Леонтьєв, 1996). Кожна з цих форм може трансформуватися в іншу, однак у нашому дослідженні найбільший інтерес мають предметно втілені цінності (наприклад, ставлення до конкретних проявів соціальної політики держави) та особистісні цінності.

Зрештою, пізнавальні та комунікативні потреби дорослих деякою мірою задовольняються у великих містах, де є доступною культурна інфраструктура, водночас у невеликих населених пунктах вираженою є активізація дорослих людей. Одним із таких методів активізації дорослих є впроваджені в Європі Університети третього віку. Створені при закладах вищої освіти чи громадських організаціях, вони реалізують принцип навчання людини впродовж її життя. В Україні у 2009 р. за підтримки Фонду народонаселення ООН було розроблено проект Концепції розвитку та Положення про Університети третього віку. У 2017 р. в Україні розроблено проект Стратегії Національного плану дій із питань старіння (Міністерство соціальної політики України: сайт), де одним із напрямів роботи передбачено впровадження інноваційної моделі надання соціально-педагогічних послуг «Університети третього віку».

У такій ситуації значно підвищується роль іншої, однак значущої для дорослої людини осо-

бистості, відображена суб'єктність якої чинить вплив на інших людей. Наявні визначення особистісної значущості розділяються на дві основних парадигми, перша з яких визначає важливість іншого через ті зміни, які він зробив в структурі особистості індивіда, а друга орієнтована на співвіднесення і певний збіг характеристик значущого іншого і ціннісно-потребної сфери індивіда. Отже, система власних ціннісних орієнтацій людей похилого віку має низку схожих параметрів з уявленням літніх людей про ціннісні орієнтації значущих для них людей. Виділяють базові цінності – «здоров'я», «наявність друзів», «активне діяльне життя», які зазначаються респондентами як значущі для себе.

Саме тому здобуття дорослими нових життєвих смислів і особистісного цілепокладання шляхом формування ціннісних об'єктів і нових поведінкових моделей, створення і підтримання взаємодії в комунікативно-культурному середовищі потребує їх постійної включеності в комунікативне коло значущих для них інших людей міжкультурної комунікації.

У межах нашої статті ми презентуємо результати навчання іноземної мови саме дорослих. Вибір конкретної цільових аудиторій було проведено партнерською організацією – Молодіжною громадською організацією «Нове життя».

Проведено навчання 12 419 осіб на 63 курсах і семінарах за програмою «Світ безмежних можливостей». 12 419 осіб пройшли навчання на курсах і семінарах проекту IDEA, в тому числі 823 осіб навчено на 63 курсах за програмою «Світ безмежних можливостей» (Microsoft Unlimited Potential).

Окремим напрямом було реалізовано курси вивчення англійської мови для дорослих у рамках Університету третього віку. Загалом зареєструвалось на навчання 750 дорослих, із них приступили до занять – 310, відвідували всі заняття – 213. Більшість дорослих людей обирала курси з опанування англійської мови з метою спілкування з іншими людьми (65%), 25% – з метою особистісного розвитку та 10% – з метою збереження власної активної життєвої позиції.

Цілеспрямоване використання інструментального ресурсу соціально-педагогічних технологій дасть змогу задовольнити потреби дорослих людей у пізнанні, спілкуванні та самореалізації. Згідно з дослідженнями В. Кузьмича, ціннісні орієнтації дорослих відображають найрізноманітніші потреби, які притаманні особистостям цього віку: 1) пов'язані із соціальними потребами (у значимій діяльності, змістовному дозвіллі, спокійному відпочинку, гарних матеріальних і побу-

тових умовах); 2) соціально-психологічні потреби (в міжособистісному спілкуванні, престижі, незалежності, чуйному, дбайливому ставленні оточення); 3) потреба у збереженні здоров'я. Отже, найважливішими психологічними завданнями розвитку дорослої людини є: а) узгодженість з власною ідентичністю, яка вимагає спирання на минуле і водночас своєчасної перебудови Я-концепції, стилю поведінки відповідно до умов життя, що змінилися; б) віднаходження сенсу життя, що напряму пов'язане з оцінкою власного минулого (Кузьмич, 2016).

Утвердження в Україні ринкової моделі економіки, заснованої на жорсткій конкуренції, боротьбі фінансово-промислових груп, позбавленої соціальної складової частини призводить до дегуманізації відносин між молоддю та дорослими людьми, саме тому необхідна цілеспрямована робота з розвитку нових форм ціннісної взаємодії між молодими людьми і представниками старшого покоління.

Водночас адаптація дорослих людей супроводжується цілою низкою протиріч: природно-еволюційних, сімейно-громадських, індивідуально-сімейних. У разі правильної розстановки ціннісних орієнтацій, як вважає О. М. Карпінська, відбувається досить швидка адаптація, з'являється можливість для певного розвитку, а отже, і для будівництва планів на майбутнє, що вже може вказувати на формування позитивної часової перспективи (Карпінська, 2015).

Характеризуючи своє матеріальне становище, дорослі люди підтвердили думку про життя за межею бідності. Таким чином, прагнення поліпшити своє матеріальне становище підштовхує дорослих громадян до додаткових заробітків, суголосно зі втратою надії на допомогу держави. Розрахунок на власні сили є більш істотним адаптивним фактором підтримки життєвого рівня, ніж допомога соціальних служб. Реальна соціальна практика свідчить про реалізацію таких видів

соціальної активності людей похилого віку, як навчання в «Університетах третього віку» (Вікторова, 2018), вивчення іноземних мов на різних курсах, опанування нових навичок, участь у соціальних проектах тощо.

**Висновки.** Таким чином, на сучасному етапі соціальних змін відбувається переоцінка ціннісної парадигми людського населення, адже традиційна для дорослих верств суспільства потребує перегляду. Така ситуація викликає занепокоєння, оскільки ціннісні орієнтації – це та ланка, що забезпечує стійкість як особистості, так і суспільства загалом.

Тому дуже важливо переосмислити педагогічний досвід освіти дорослих, насамперед, для розробки нової стратегії розвитку освіти дорослих як соціального інституту, яка буде ґрунтуватись на новій ціннісній системі суспільства, що ламатиме наявні особливості соціальної поведінки, систему соціальної регуляції відносин, продукуватиме кризу соціальних цінностей й ідеалів пострадянського суспільства, в якому сформувались особистісні цінності дорослих людей.

Для успішного формування нових ціннісних орієнтацій дорослого населення необхідне створення для них громадських організацій, діяльність благодійних організацій, «Університетів третього віку», курсів із вивчення іноземних мов.

Навчання іноземних мов дорослих має свою специфіку, яку варто враховувати у процесі їх іншомовної підготовки. Проте, як свідчить практика, більшість викладачів іноземних мов ще не готова до цього, тому відкритою залишається проблема системи їхньої підготовки й перепідготовки для навчання дорослих людей.

Подальшим перспективним напрямом досліджень вбачаємо розробку методичних рекомендацій щодо викладання іноземних мов дорослим людям із використанням в освітньому процесі інформаційно-комунікаційних технологій навчання.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В Україні 2,3 мільйона працюючих пенсіонерів. URL: <https://glavcom.ua/news/v-ukrajini-23-milyona-pracyuyuchih-pensioneriv-406932.html>.
2. Карпінська О. М. Пріоритетні цінності людей похилого віку, що навчаються. Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Серія: Психологія. 2015. Т. 20. Вип. 2 (36). Ч. 1. С. 81–88.
3. Кузьмич В. Вікові особливості людей похилого віку. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Педагогічні науки. 2016. № 3. С. 93–106.
4. Кучина К. О. Ціннісні орієнтації в освіті дорослих. URL: [http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/1292/1/%D0%9A%D1%83%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0\\_%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf](http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/1292/1/%D0%9A%D1%83%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf).
5. Леонтьев Д. А. Профессиональное самоопределение как построение образов возможного будущего. Вопросы психологии. 2001. № 1. С. 58–65.
6. Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции. Вопросы филологии. 1996. № 4. С. 15–26.
7. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/222>.

8. Пionтківська О. Г. Особливості підтримки соціальної активності людей. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. 2016. С. 88–90.

9. Пionтківська О. Г. Ціннісні орієнтації суспільно активних людей похилого віку. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v7/i44/21.pdf>.

10. Скільки пенсіонерів утримує кожен українець: чому так погано і хто отримує 50 тис. грн. URL: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/skolko-pensionerov-soderzhit-kazhdyu-ukraïnec-pochemu-tak-ploho-i-kto-zhivet-na-pensiyu-vyshe-50-tys-grn--987386.html>.

11. Viktorova L. V. Informatione and communication technologies in foreign language education for the “thirdage” learners. Information Technologies and Learning Tools. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1940>.

#### REFERENCES

1. V Ukrayini 2,3 mil'yona pratsyuyuchykh pensioneriv [In Ukraine 2,3 million working pensioners]. URL: <https://glavcom.ua/news/v-ukrajini-23-milyona-pracyuyuchih-pensioneriv-406932.html> [in Ukrainian].

2. Karpins'ka O. M. Priorityetni tsinnosti lyudey pokhyloho viku, shcho navchayut'sya [The priority values of the elderly students]. Messenger of the University named after I.I. Mechnikov. Series : Psychology, 2015, T. 20, Issue. 2 (36), P. 1. P. 81–88 [in Ukrainian].

3. Kuz'mych V. Vikovi osoblyvosti lyudey pokhyloho viku [Age-specific features of older people]. Collection of scientific works of the National Academy of State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical sciences. 2016. № 3. P. 93–106 [in Ukrainian].

4. Kuchyna K. O. Tsinnisni oriyentatsiyi v osviti doroslykh [Values in adult education]. URL: [http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/1292/1/%D0%9A%D1%83%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0\\_%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf](http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/1292/1/%D0%9A%D1%83%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0_%D0%A2%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf) [in Ukrainian].

5. Leont'yev D. A. Professional'noye samoopredeleniye kak postroyeniye obrazov vozmozhnogo budushchego [Professional self-determination as an image of a possible future]. Philosophical questions. 1996. № 4. Pp. 15–26 [in Russian].

6. Leont'yev D. A. Tsennost' kak mezhdistsiplinarnoye ponyatiye: opyt mnogomernoy rekonstruktsii [Value as an interdisciplinary concept: experience of multidimensional reconstruction]. Philosophical questions. 1996. № 4. P. 15–26 [in Russian].

7. Ministerstvo sotsial'noyi polityky Ukrayiny [Ministry of Social Policy of Ukraine]. URL: <https://www.msp.gov.ua/projects/222> [in Ukrainian].

8. Piontkivs'ka O. H. Osoblyvosti pidtrymky sotsial'noyi aktyvnosti lyudey [Peculiarities of supporting people's social activity]. Bulletin of the Kyiv National Taras Shevchenko University. Psycholog. 2016. P. 88–90 [in Ukrainian].

9. Piontkivs'ka O. H. Tsinnisni oriyentatsiyi suspil'no aktyvnykh lyudey pokhyloho viku [Values orientations of socially active elderly people]. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jrn/v7/i44/21.pdf> [in Ukrainian].

10. Skil'ky pensioneriv utrymuje kozhen ukrainets': chomu tak pohano i khto otrymuje 50 tysyach hryven [How many pensioners do each Ukrainian keep: why is it so bad and who gets 50 000 hryvnias]. URL: <https://ukr.segodnya.ua/economics/enews/skolko-pensionerov-soderzhit-kazhdyu-ukraïnec-pochemu-tak-ploho-i-kto-zhivet-na-pensiyu-vyshe-50-tys-grn--987386.html> [in Ukrainian].

11. Informatione and communication technologies in foreign language education for the “thirdage” learners [Information Technologies and Learning Tools]. URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1940>.